

Павліха Наталія Володимирівна,
*д.е.н., завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
 та управління проектами,
 Східноєвропейський національний університету імені Л. Українки,
 Павлова Ірина Ігорівна,
*аспірант кафедри фінансів та економіки природокористування,
 Національний університет водного господарства та природокористування**

ДЖЕРЕЛА ІНВЕСТУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Проведено дослідження інвестування природоохоронних територій. Розглянуто стан природоохоронних територій в Україні. Здійснено аналіз обсягу виділення коштів на утримання території та об'єктів природно-заповідного фонду, а також здійснення природоохоронних заходів. Розкрито сучасний механізм фінансування природоохоронних територій України. В процесі написання даної статті використовувались методи опису та аналізу інвестиційного забезпечення природоохоронних територій. Результати дослідження, які носять наукову і практичну цінність: розкрито тенденції фінансового забезпечення заходів на природоохоронних територіях; визначено недоліки системи фінансування цих територій; доведено непривабливість для інвесторів природоохоронних територій, за винятком їх рекреаційного використання; обґрунтовано рекреаційне використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду як перспективний напрямок активізації інвестицій; запропоновано альтернативні шляхи інвестиційного забезпечення природоохоронних територій. Визначено Національний екологічний фонд як головну державну фінансову інституцію у природоохоронній діяльності. Розкрито основні засади його формування на основі об'єднання екофондів в єдиній фінансовій структурі за асоційованим принципом та при повному збереженні всіх елементів самостійності регіональних фондів. У результаті досліджень виділено такі шляхи залучення інвестиційних джерел для утримання, використання природоохоронних територій: надання пільгового кредитування, впровадження пільгового оподаткування, безкоштовного виділення земель під будівництво об'єктів стаціонарної рекреації; залучення коштів високорентабельних підприємств, приватного сектору, спонсорів і донорів, різних позабюджетних фондів, іноземних інвесторів; стимулювання підприємницької активності місцевого населення; створення активної позиції регіональних і місцевих органів влади в питаннях інвестиційної підтримки природоохоронних територій. Запропоновано використання нетрадиційних ринкових джерел фінансування природоохоронної діяльності – екологічний ризик, екологічне страхування, «озеленення» податкової системи.

Ключові слова: *природоохоронні території, фінансування, природно-заповідні фонди, екологічна мережа.*

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах дефіциту джерел бюджетного фінансування актуальними є питання фінансового забезпечення заходів, пов'язаних з використанням, охороною та відтворенням природо-заповідних територій. Тому крім пошуку і використання традиційних джерел збільшення об'ємів інвестування розвитку екологічної мережі в Україні необхідною є розробка комплексної системи фінансово-економічних інструментів, застосування яких сприятиме збільшенню інвестиційних джерел розвитку заповідної справи.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення механізмів розвитку природоохоронних територій висвітлено в роботах таких вчених: В. А. Голяна, Л. С. Гринів, В. М. Гуцуляка, В. П. Руденко, Ю. І. Стадницького, Ю. Ю. Туниці, С. К. Харічкова, М. А. Хвесика, А. Ю. Якимчук. Загалом у науковій літературі розкрито різнопланові питання щодо розроблення і реалізації організаційно-економічних засад охорони, раціонального використання та відтворення природоохоронних територій [4]. Проте уваги потребують науково-практичні питання інвестиційного забезпечення розвитку природо-заповідних територій та об'єктів, у тому числі їх фінансового забезпечення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні нараховується 11 категорій територій і об'єктів, кожна з яких має свої особливості, характеризується певним режимом охорони, використання і відтворення, характером доступної діяльності у кожній функціональній зоні усіх категорій заповідання тощо. Тому при дослідженні фінансово-економічного механізму розвитку природоохоронних територій стосовно до умов перехідної економіки дуже важливим є врахування цих особливостей.

На сьогодні установи природно-заповідного фонду загальнодержавного значення підпорядковані 6-ом органам виконавчої влади та науковим організаціям: Мінприроди – 45 одиниць, в тому числі 4 установи знаходяться на території АР Крим, Держлісагенству – 11 одиниць, НАНУ – 5 одиниць, НААН – 2 одиниці, Державному управлінню справами – 5 одиниць, МОН – 2 одиниці [3].

В Україні діє 645 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення: 19 природних і 4 біосферних заповідники, 48 національних природних парків, 309 заказників, 132 пам'ятки природи, 18 ботанічних садів, 7 зоологічних парків, 19 дендрологічних парків, 89 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Їх загальна площа становить 2144,49 тис. га (в межах території України), або 54,7% від усієї фактичної площі природно-

заповідного фонду і 3,55% від площі України. Кількість територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення становить 7456 одиниці площею 1,8 млн. гектарів [2].

Відповідно до статті 46 Закону України «Про природно-заповідний фонд» фінансування заходів на природоохоронних територіях здійснюється за рахунок державного бюджету України. Для цього можуть також залучатися кошти бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ,

організацій та громадян [5].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2014 рік» видатки по загальному фонду становлять 114451,4 тис. грн., або 87% асигнувань, що унеможливує належне функціонування 41 установи природно-заповідного фонду (рис. 1) [3].

Аналізуючи обсяг виділення коштів на утримання та здійснення природоохоронних заходів, зазначимо, що фінансування у 2014 році значно скоротилося у порівнянні з попереднім роком.

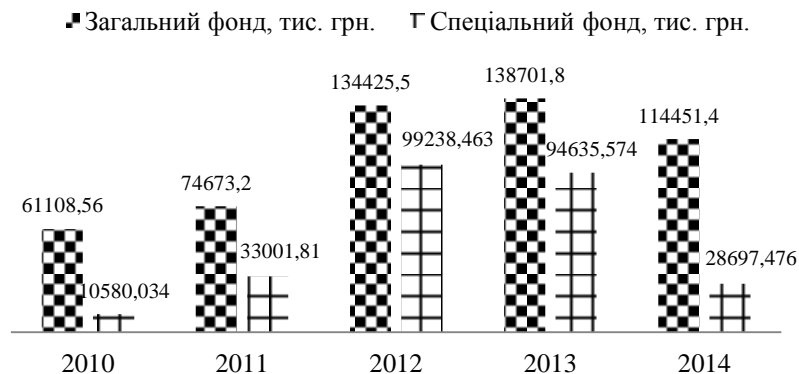

Рис. 1. Обсяг виділення коштів на утримання та здійснення природоохоронних заходів [3]

Законом України від 31.07.2014 р. № 1622-VII «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» за бюджетною програмою КПКВК 2401270 «Здійснення природоохоронних заходів» було передбачено скорочення видатків загального фонду Державного бюджету України для забезпечення діяльності установ природоохоронних територій – на 16,6 млн. грн., що становило майже 13% від обсягу кошторису видатків із загального фонду. Зокрема, було зменшено видатки у розмірі 10,4 млн. грн. на оплату праці та нарахування працівників, у розмірі 6,01 млн. грн. – на поточні видатки [1, 2].

Сума зменшення видатків на оплату праці у 2014 році становила місячний фонд заробітної плати 41 установи природно-заповідного фонду, в яких працює понад 3,0 тис. чоловік. Це призвело до вимушених простоїв та звільнення працівників [2].

Поточні видатки на утримання установ природоохоронних територій Мінприроди України на 2014 рік становили 7,8 млн. грн. Сума зменшених видатків споживання на придбання матеріалів, обладнання, оплату послуг, витрати на відрядження та інші видатки становили 6,01 млн. грн. Відповідно до помісячного розпису асигнувань становить у I півріччі 2014 року – 3,74 млн. грн., у II півріччі 2014 року – 2,26 млн. грн., що фактично призвело до повернення коштів до бюджету з кінця березня. Протягом 2014 року установами укладалися договори, виконувались роботи, здійснювалась оплата робіт та послуг Державним казначейством. Ситуація, що склалася за цей період призвела до припинення здійснення оплат Державною казначейською службою в регіонах, для врегулювання питання повернення коштів до казначейства, що суперечить законодавству України. Скорочення вищезазначених видатків унеможливує

надалі виконання на належному рівні основних завдань, покладених на установи природоохоронних територій.

На сьогодні механізм фінансування природоохоронних територій в Україні створений відповідно до вимог колишнього адміністративно-командної системи і представлений: спеціалізованими фондами охорони навколишнього природного середовища в складі місцевих бюджетів та бюджету АР Крим, якими розпоряджаються відповідні ради, в багатьох випадках на власний розсуд; Державним фондом охорони навколишнього природного середовища; коштами Державного бюджету (розділ «Охорона навколишнього природного середовища»), які формуються за залишковим принципом, протягом року урізаються, а кошти плануються лише на поточні витрати; власними коштами підприємств, установ, організацій від ведення дозволених законодавством видів діяльності.

Слід зазначити, що при цьому головні розпорядники бюджетних коштів несуть відповідальність за своєчасність та зміст поданих Міністерству фінансів України бюджетних запитів, які мають містити всю інформацію, необхідну для аналізу показників проекту Державного бюджету України, згідно з вимогами Міністерства фінансів України.

Головними недоліками системи фінансування природоохоронних територій є те, що, обмежені кошти із цих джерел розпоршуються, витрачаються без координації з метою фінансування на території регіону визначених пріоритетних заходів та робіт з охорони, раціонального використання та відтворення ландшафтів цих територій. Кошти з вище зазначених джерел переважно спрямовуються на поточні, а не на капітальні видатки.

Загалом природоохоронні території, за винятком

їх рекреаційного використання, не є привабливим для інвесторів. Більшість установ природоохоронних територій є бюджетними, неприбутковими, а окремі з них – науково-дослідними, що здійснюють фундаментальні дослідження та прикладні розробки.

Досить перспективним напрямом для інвестицій, особливо у зв'язку зі зростанням мобільності населення та його прагненням до розширення свого географічного, краєзнавчого та етнографічного кругозорів, є рекреаційне використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Інвестиції, як внутрішні, так і зовнішні, сприяли б розбудові сервісної рекреаційно-туристичної інфраструктури, покращанню рівня матеріально-технічної бази, підвищенню рівня сервісу, виходу окремих територій і об'єктів природно-заповідного фонду на міжнародну арену.

Головним інвестором у цій сфері повинна виступити держава. Тут необхідна допомога у вигляді бюджетного фінансування, надання пільгового кредитування, впровадження пільгового оподаткування, безкоштовного виділення земель під будівництво об'єктів стаціонарної рекреації.

Разом з тим для цільового фінансування розбудови рекреаційної інфраструктури установ природоохоронних територій повинні залучатись кошти високорентабельних підприємств інших секторів економіки, кошти приватного сектору, спонсорів і донорів, різних позабюджетних фондів. При цьому важливо, щоб відношення між спонсорами і отримувачами коштів будувались на добровільній основі і набували форми контрактів, а виділення коштів, наприклад, з боку високорентабельного підприємства або приватної особи, не знижувало б бюджетних асигнувань держави.

Велика увага повинна приділятися залученню іноземних інвесторів, котрі можуть вкладати кошти у вигляді найсучаснішого обладнання, устаткування. Для цього також необхідна підтримка держави, надання гарантій для іноземних інвесторів.

Для залучення інвестицій з метою створення рекреаційних продуктів установи природоохоронні території можуть більш ефективно використовувати механізм здачі в оренду земельних ділянок, об'єктів, будинків і споруд, а також екологічних стежок і туристських маршрутів. Це особливо доцільно відносно туристичних баз та інших будівель, які утримуються на балансі установ природно-заповідного фонду, але перебувають в аварійному стані і потребують значних витрат на переустаткування і підтримку в належному стані, що негативно позначається на рентабельності рекреаційної діяльності таких установ.

Стимулювання підприємницької активності місцевого населення відбувається шляхом інформування про можливості бізнесу у сфері рекреації на природоохоронних територіях, а також безпосередньо шляхом залучення місцевих жителів до обслуговування відвідувачів на природоохоронних територіях в рамках окремих спільних проектів. До стимулюючих заходів також відносяться введення пільг у сфері оподаткування, реалізація навчальних програм і програм технічної допомоги, пільгове

кредитування.

Створення умов для розвитку рекреації на природоохоронних територіях неможливе без активної позиції регіональних і місцевих органів влади. Місцеві органи влади повинні бути зацікавлені в розвитку рекреації більше, ніж самі установи природно-заповідного фонду, адже розвинута рекреаційна інфраструктура допомагає створювати нові робочі місця.

З метою мобілізації фінансових ресурсів усіх джерел для кредитування та фінансування цільових екологічних програм та проектів, управління екологічним зборами необхідно визначити головною державною фінансовою інституцією в природоохоронній діяльності Національний екологічний фонд, створивши його на базі і замість фондів охорони навколишнього природного середовища на наступних засадах:

- національний екологічний фонд на загальнодержавному рівні та республіканський АР Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські екологічні фонди з метою реалізації єдиної екологічної політики повинні складати систему та об'єднані за асоційованим принципом;

- зазначені фонди мають діяти на правах юридичних осіб, і за формою бути загальними, тобто здійснювати фінансування широкого діапазону природоохоронної діяльності;

- керівництво цими фондами слід здійснювати через спостережні ради, до складу яких входять представники зацікавлених міністерств, відомств, місцевих та регіональних органів самоврядування, виконавчої влади, громадських, екологічних організацій;

- потрібно розширити дохідну базу Національного екологічного фонду: крім зборів за забруднення довкілля, доповнити її щонайменше надходженнями від збору за спеціальне використання водних ресурсів, за користування водами для потреб гідроенергетики та водного транспорту та за спеціальне використання надр при видобуванні корисних копалин;

- видатки коштів Національного екологічного фонду на виконання еколого-економічних проектів, реалізація яких передбачає отримання доходу, здійснювати переважно у вигляді пільгових позичок;

- передбачити прозорість та широку відкритість для участі в отриманні коштів із Національного екологічного фонду.

Об'єднання екофондів в єдиній фінансовій структурі за асоційованим принципом, та при повному збереженні всіх елементів самостійності регіональних фондів забезпечить надійні можливості взаємного страхування, кредитування, об'єднання ресурсів при виконанні спільних екологічних проектів.

З метою створення позабюджетних джерел для фінансування природоохоронної діяльності необхідно розширити коло платників збору за забруднення навколишнього природного середовища. Це завдання можливо вирішити шляхом оподаткування еколого-небезпечної продукції.

Поряд із створенням Національного екологічного фонду дохідну базу яку передбачається

формуванню за рахунок зборів за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля в Україні існує можливість і необхідність створення ще одного Екологічного фонду, дохідною базою якого можуть бути кошти в рахунок погашення країнами-кредиторами боргів, за умови фінансування природоохоронних заходів за визначеними міжнародними пріоритетами.

Наприклад, Польща уклала договори на спрямування на природоохоронні заходи частини свого зовнішнього боргу з такими країнами як США, Швейцарія, Франція, Фінляндія на суму 481 млн. дол. США.

Потребує дослідження можливості «екоконверсії» щодо внутрішньої безнадійної заборгованості підприємствами-забруднювачами по всіх видах податків, зборів, в тому числі шляхом взаємозаліків, вексельними зобов'язаннями.

З моменту створення системи платежів за забруднення в Україні з'явилися підприємства – «постійні боржники». Компромiсним вирішенням цієї проблеми може бути зарахування природоохоронних інвестицій підприємств-боржників у рахунок внесення платежів за забруднення. На наш погляд, особливо у перехідний період, на форму зарахування природоохоронних інвестицій в рахунок внесення платежів слід звернути особливу увагу і розвивати її в Україні, оскільки в протилежному випадку природоохоронна сфера може взагалі втратити ці кошти.

Враховуючи обмеженість бюджетних коштів на охорону довкілля, необхідно розробляти нетрадиційні ринкові джерела фінансування природоохоронної діяльності.

Одним із таких перспективних і ефективних шляхів вирішення проблеми інвестування природоохоронної діяльності може стати лізинг. Він передбачає товарне кредитування, що дозволяє без значної фінансової напруги відновити виробничі фонди та придбати майно значної вартості. Лізингова угода більш гнучка, аніж кредит, оскільки надає сторонам можливість відпрацювати необхідну схему сплати лізингових платежів.

Відсутність потрібних законодавчих актів, відпрацьованих фінансових схем, достатньої інформації для вітчизняних і зарубіжних інвесторів та слабкий ринок вітчизняного кредитного капіталу стримує розвиток екологічного лізингу в Україні.

Для заохочення екологічного лізингу може надаватися фінансова підтримка з боку Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, (в майбутньому з Національного екологічного фонду), коштів місцевих бюджетів, підприємств-забруднювачів, за рахунок технічної

допомоги зарубіжних країн.

До числа важливих перспективних фінансових інструментів природоохоронної діяльності слід віднести страхування екологічних ризиків (екологічне страхування). Страхові операції можуть стати одним із джерел для фінансування заходів із забезпечення екологічної безпеки. Нині основні виробничі фонди, у тому числі природоохоронного призначення, зношені.

Через Україну проходять чисельні транзит, трубопроводи, залізничні та автомобільні магістралі, перевозяться екологічно небезпечні вантажі. Все це створює підвищений ризик для довкілля та значні фінансові витрати на ліквідацію наслідків техногенні катастроф. Очевидно, що за таких умов необхідне створення спеціального Екологічного страхового фонду, фінансовим джерелом якого могли б стати страхові внески за створення підвищеного ризику для довкілля. При цьому одним із фінансових гарантів може бути Національний екологічний фонд.

Сьогодні провідні країни світу рухаються в напрямку так званого «озеленення» податкової системи, коли зростають екологічні платежі при зменшенні інших податків. Цей досить складний процес потребує стабільності в економіці та податковому законодавстві, обґрунтованості та виваженості при їх змінах. Проте вже варто закладати його основи у податковому законодавстві.

Наприклад, більшість Європейських країн звільняє на п'ять років від оподаткування прибутки, отримані підприємством при впровадженні сонячної, вітрової, гідроелектричної енергії. В Польщі, зокрема, надають податкові пільги при використанні відходів виробництва, при інвестиціях на охорону довкілля у сільському господарстві. В Україні надано окремі пільги при оподаткуванні в сфері використання відходів виробництва. Зокрема звільнюються від оподаткування доходи від надання послуг щодо збирання та заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виходячи із вище зазначеного, постає нагальне науково-практичне завдання щодо пошуку альтернативних інвестиційних джерел, спрямованих на утримання та використання природоохоронних територій. Подальші дослідження будуть спрямовані на необхідність вивчення можливостей і шляхів використання позабюджетних фінансових джерел та створення нового механізму фінансування природоохоронної сфери відповідно до ринкових відносин та адміністративної реформи, що здійснюється в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – С. 572.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Аналіз стану природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] / Міністерство екології та природних ресурсів України. – Режим доступу: komekolog.rada.gov.ua/.
4. Павліха Н. В. Управління ландшафтами природоохоронних територій: монографія / Н. В. Павліха, О. А.

Караїм; за ред. Н. В. Павліхи. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 216 с.

5. Програма розвитку ООН в Україні «Зміцнення фінансової стійкості природоохоронних територій України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.undp.org.ua/.../en_9141.

6. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.00 р. № 1913. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1049.1732.1>.

7. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс]: Закон України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

8. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс]: Закон України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

Павліха Наталія Владимировна, Павлова Ірина Игоревна
ИСТОЧНИКИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ПРИРОДООХРАНЯЕМЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Осуществлено исследование природоохраняемых территорий. Рассмотрено состояние природоохраняемых территорий на Украине. Осуществлен анализ объема выделения денег на содержание территорий и объектов природно-заповедного фонда, реализацию природоохраняемых мероприятий. Раскрыт современный механизм финансирования природоохраняемых территорий Украины. В процессе написания этой статьи были использованы методы описания и анализа инвестиционного обеспечения природоохраняемых территорий. Результаты исследования способствовали получению таких результатов, которые несут научную и практическую ценность: раскрыты тенденции финансового обеспечения мероприятий на природоохраняемых территориях; определены недостатки системы финансирования этих территорий; доказана непривлекательность для инвесторов природоохраняемых территорий за исключением их рекреационного использования; обосновано рекреационное использование территорий и объектов природно-заповедного фонда как перспективное направление активизации инвестиций; предложены альтернативные направления инвестиционного обеспечения природоохраняемых территорий. Называется Национальный экологический фонд в качестве основной государственной финансовой институции в природоохранной деятельности. Раскрываются основные аспекты его формирования на основе объединения экофондов в единой финансовой структуре за ассоциированным принципом, а также при полном сохранении всех элементов самостоятельности региональных фондов. В результате исследований определены такие направления привлечения инвестиционных источников для содержания, использования природоохраняемых территорий: осуществление льготного кредитования, внедрение льготного налогообложения, бесплатного выделения земель под строительство объектов стационарной рекреации; привлечение денег высокорентабельных предприятий, частного сектора, спонсоров и доноров, разных внебюджетных фондов, иностранных инвесторов; стимулирование предпринимательской активности местного населения; создание активной позиции региональных и местных органов власти в вопросах инвестиционной поддержки природоохраняемых территорий. Предложено использование нетрадиционных рыночных источников финансирования природоохранной деятельности – экологический риск, экологическое страхование, «озеленение» налоговой системы.

Ключевые слова: природоохраняемые территории, финансирование, природоохранная деятельность, инвестиционное обеспечение, экологический фонд.

Pavlikha N., Pavlova I.

INVESTMENT SOURCES OF ENVIRONMENTAL AREAS

The research of investment areas was conducted. The state of protected areas in Ukraine has been investigated. The amount of funds for maintenance of territories and objects natural reserve fund and the implementation of environmental protection measures have been analyzed. The current funding mechanism for protected areas in Ukraine has been revealed. In the course of writing this article methods of description and analysis of investment support protected areas have been used. Results of the study have scientific and practical value: the trends of financial security measures in protected areas have been uncovered; deficiencies in funding of these areas have been identified; unattractiveness of protected areas to investors, except for their recreational use has been proved; recreational use of territories and objects of natural reserve fund as a perspective direction of revitalization has been proved, investments alternative ways of investment support protected areas have been proposed. The National Environment Fund has been determined as the main state financial institution in environmental activities. The basic principles of its formation on the base of ecological funds association in a single financial structure according to associate basis, preserving the independence of all elements of regional funds have been revealed. The following ways of attracting investment sources for maintenance, the use of protected areas have been identified: providing preferential loans, the introduction of preferential tax, free allocation of land for construction of stationary recreation; fundraising highly profitable enterprises, private sector sponsors and donors, and various off-budget funds and foreign investors; stimulate entrepreneurial activity of the local population; creating an active position of regional and local authorities in matters of investment support of protected areas. The use of non-traditional market sources of funding environmental activities - environmental risk, environmental insurance, "greening" of the tax system has been offered.

Keywords: environmental areas, funding, reserve natural funds, ecological network.

Одержано 05.04.2015 р.